

NEŠTO O HAŠOMER HACAIRU I NJEGOVOM "GNEZDU" U NOVOM SADU

Teško je posle pedest šezdest godina pisati o *Hašomer hacairu*, jevrejskom omladinskom pokretu, bez dokumenata, bez ikakvog pisanog materijala, sem jedne knjižice.¹ A sećanja su izbledela. Nisam više siguran da li sam sve one događaje, kojih se sećam, stvarno doživeo, u njima učestvovao, da li podatke koje tu iznosim znam iz ličnog iskustva ili mi je o njima neko, ko zna kojom prilikom i ko zna kada, ispričao. Stvarni događaji u međuvremenu sasvim su izbledeli, zamaglili se, postali nejasni. Pre dvadest godina pokušao sam da napišem o *Hašomer hacairu* onoliko koliko sam se tada još sećao, a i onda je ono što sam napisao bilo već veoma manjkavo i puno nedostataka.² Tamo je navedena i literatura kojom sam se služio o *Hašomer hacairu*, a od onda do novije literature nisam došao. Ako sam se ipak prihvatio da i sada napišem o tom pokretu nešto, učinio sam to samo na insistiranje saradnika Jevrejskog istorijskog muzeja u Beogradu. Ovde izloženi podaci, ukoliko nisu rezultat sećanja, uzeti su iz knjižice *Hašomer hacair*.

Hašomer hacair ("mladi stražar") je jevrejska omladinska organizacija formirana u godinama posle Prvog svetskog rata u Poljskoj, da bi postepeno obuhvatila jevrejsku omladinu u nizu zemalja. U Jugoslaviji se javlja tridesetih godina i ubrzo posle toga osniva se i u Novom Sadu. Prvo sedište bilo je u Ulici Josifa Runjanina, u maloj ulici iza današnjeg pozorišta, na samom uglu (kuća postoji još i danas); zatim se preselilo u dvorišnu zgradu u Ulici Pavla Papa broj 4 (na mestu te zgrade u međuvremenu je podignuta višespratnica); potom se nalazilo u dvorišnoj zgradi iza bivše jevrejske škole (tada je aktivnost u "gnězdu" bila i najveća), da bi se dve-tri godine kasnije, 1938-1939, preselila na gornji sprat Jevrejskog kulturnog doma, u današnjoj Ulici Petra Drapšina (sada zgrada škole).

U Jugoslaviji su postojale i druge jevrejske omladinske organizacije, većina udružena u Savez židovskih omladinskih udruženja

(SŽOU), sa sedištem u Zagrebu. Cionistički pokret je još pre Prvog svetskog rata bio najaktivniji u Hrvatskoj, tako da je i posle stvaranja Jugoslavije centar cionističkog pokreta ostao u Zagrebu. Te organizacije bile su npr. *Tehelet lavan*, *Kadima*, *Betar*. Prve dve okupljale su jevrejsku omladinu pretežno u manjim mestima i bile su po načinu rada i organizaciji manje-više bleđa "kopija" *Hašomer hacaira*; one su, u izvesnom smislu, "pripremale" svoje pripadnike za buduće članove cionističkih organizacija građanskog, liberalnog pravca. U Novom Sadu nisu imale veći značaj. *Betar* je bila omladinska organizacija cionista-revizionista, po načinu rada u mnogočemu nalik kakvoj vojničkoj organizaciji.

Osnovni zadatak *Hašomer hacaira* bio je da vaspitava, da priprema jevrejsku omladinu za halučki, pionirski rad na izgradnji jevrejske domovine u Palestini, kao binacionalnoj domovini Jevreja i palestinskih Arapa. Taj rad, smatralo se u *Hašomer hacairu*, može da se obavi samo u kolektivima, u kibucima, jer je to najpogodniji oblik za život poljoprivrednika, ljudi koji su zemlji najpotrebniji, gde nema privatne svojine, ali gde je data mogućnost da svako ispolji svoju sklonost za onu aktivnost koja mu najviše odgovara, u skladu s mogućnostima i uslovima kibuca.

S obzirom na očekivani kasniji život u kibucu, rad u *Hašomer hacairu* bio je manje-više neprekidno vezan za *ken* ("gnazdo", u stvari dom), za prostorije koje su stožer života *Hašomer hacaira* u svakom mestu gde je pokret postojao. Sadržaj rada i života u kenu bio je izuzetno bogat. Danas, u našim uslovima, teško je i zamisliti koliko je to bogatstvo bilo veliko.

Polazilo se od toga, i to beskompromisno, da izgradnja zemlje Izraela ("Erec Jisrael"), kako se nazivala Palestina, traži celog čoveka, prožetog u potpunosti jevrejskim vrednostima. Na jednom mestu 3 kaže se: "...Cilj ove organizacije je fizičko i psihičko pripremanje jevrejske omladine za odlazak u Palestinu, uključivanje u njenu obnovu, kao i izgradnja socijalističkog društva unutar poljoprivrednih organizacija..." U pomenutom "Vodiču" o zadacima *Hašomer hacaira* stoji da je ovaj pokret "...svestan da se vezuje s jevrejskim i svetskim proletarijatom i njegovom sudbinom" (str 13) i dalje "...*Hašomer hacair* na bazi Borohovljeve aplikacije marksizma na jevrejsko pitanje, unosi u svoj rad snažnu socijalističku notu koja se ne iscrpljuje u romantičarskoj buni protiv današnjeg sveta... nego prelazi na delo: izgradnju hebrejske radne Palestine", a navodi se i "da se *Hašomer hacair* sve više usmerava rešavanju socijalnih problema buduće palestinske zajednice." 5 Kao izraziti pripadnik levog krila svetske cionističke organizacije,

podstaknut nastupajućim fašizmom u Nemačkoj, *Hašomer hacair* smatrao je da se jevrejsko pitanje može rešiti jedino miroljubivom izgradnjom socijalističke domovine na tlu tadašnje Palestine.

Jevrejska omladina u *Hašomer hacairu*, pored nedvosmislenog cionističkog vaspitanja, dobijala je, kao što se to može videti iz navedenih citata, i ozbiljno marksističko vaspitanje. Tako "Crveni vodič" navodi literaturu koja se smatra obaveznom: Marksa, Engelsa, Plehanova, Adžiju, Cesarca, Kauckog, Fojerbaha itd. A ne sme se zaboraviti da je to godina 1932, pa je stoga u kartoteci tadašnje policije *Hašomer hacair* okvalifikovan kao "komunistički sumnjiva cionistička organizacija".⁶

Ustrojstvo *Hašomer hacaira* bilo je centralističko. Osnovna organizacija u mestu je bio *ken* a u *kenu kvuca* (vod, grupa). Jednoj *kvuci* pripadalo je dvanaest do petnaest članova, retko kad više, jer veći broj nije bio pogodan za vaspitni rad. *Hašomer hacair* je obuhvatao omladinu od devet-deset do dvadeset dve, dvadeset četiri godine. Mlađi od devet godina nisu prihvatani, jer bi s njima rad u duhu pokreta bio teško izvodljiv. Ista godišta činila su jednu *šihvu* (vaspitni stepen).

Najmlađi pripadnici *kena* zvali su se *bne midbar* (sinovi pusti-nje); nešto stariji, oni od dvanaest do četrnaest godina bili su *kfir-im* (lavići), između četrnaest i petnaest godina bili su *cofim cairim* (mlađi izvidnici), između šesnaest i sedamnaest godina *cofim* (izvidnici), od sedamnaest do osamnaest godina *cofim bogrim* (dozreli izvidnici), a od osamnaest godina *bogrim* (dozreli). Svaka *kvuca* imala je svoje ime, obično prema nekoj istorijskoj ličnosti (npr. Bar Kohba, vođa ustanka protiv Rimljana) ili prema nekom simbolu (npr. Solel, graditelj puta).

Kvuca je imala svog vođu *menahela* (rukovodioca), koji je obično bio dve-tri godine stariji od onih za koje je bio "zadužen". Do *cofim*, *kvuce* su redovno bile odvojene za dečake i za devojčice, a kasnije su bile zajedničke. Poslednja *šihva* nije imala rukovodioca, već je svoj rad i život organizovala sama.

U pokretu se nosila posebna odeća sa širokom maramom, oko vrata vezanom na poseban način; odeća i marama su se unekoliko razlikovale zavisno od uzrasta. Te uniforme su se nosile kada se išlo u prirodu, na izlete i logorovanja.

Sadržaj rada u *kvuci* bio je različit u zavisnosti od uzrasta. Npr. u *šihvi bne midbar* se kroz priče iz Biblije, istorije i beletristike "putovalo" kroz pustinju, kakva je u to vreme bila velika površina

Palestine. Na taj način se upoznavalo s geografijom, istorijom, prošlošću i običajima jevrejskog naroda; pripadnici *kvuce* su postepeno postajali svesni da im se život menja, da postaju deo zajednice, pokreta. Sastanci *sihot* (razgovori), održavali su se dvatri puta nedeljno, a kad god je to bilo moguće, odlazilo se na izlete i u šetnju. Što je uzrast bio veći, *sihot* su bili učestaliji, da bi kod najstarijih bili svakodnevni. Svaka *kvuca* imala je veoma bogat i sadržajan kulturni, politički, vaspitni, sportski i skautsko-izviđački rad, vaspitavajući visoko moralni (ali nikako asketski) kolektivni duh.

Rad u *kvuci* bio je posebno intenzivan tokom, skoro bi se smelo reći, obaveznih boravaka (jer se to podrazumevalo samo po sebi) na letnjim, ređe zimskim logorovanjima *Hašomer hacaira* iz cele zemlje.

S obzirom na to da je osnovni cilj pokreta bio da posluži obnovi jevrejstva, judaizam je bio polazna i završna ideja svih napora, svih područja života i aktivnosti. Toj nameri služila je celokupna atmosfera u *kenu* pa se stoga nastojalo da učenje hebrejskog jezika (ivrita) bude intenzivno i da se odvija brzo.

Postepeno, *kvuca* je postajala prava životna zajednica, čvrsto povezan krug prijatelja, koji su svesno hteli da pripremljeni odu u Erec Jisrael, da učestvuju u obnovi zemlje. Zbog toga se, radi što svestranijeg razvoja ličnosti, u starijim *šihvama* ozbiljno i intenzivno učila istorija, posebno jevrejskog naroda i naročito istorija cionizma; tradiciji, praznicima pre svega, pridavao se veliki značaj, ali to nikako nije bilo vezano s religioznim učenjem. Pravile su se zidne novine, organizovale su se pozorišne predstave, govorni horovi, zidovi su se ukrašavali raznim amblemima i izrekama, ne samo jevrejskih javnih radnika i književnika. Insistiralo se na uravnoteženom praćenju beletristike s jevrejskim temama i onim iz jugoslovenske i svetske književnosti, a o pročitanim knjigama često su se vodile žive diskusije na *sihot* namenjenim ovoj aktivnosti. Raspravljale su se i druge teme iz sociologije, dijalektičkog materijalizma, psihologije, psihoanalize. Od rane mladosti sam član u *Hašomer hacairu*. Sa šesnaest-sedamnaest godina imao sam na primer na jednoj sihi referat o imigracionoj politici Velike Britanije u Palestini, u vezi sa odnosima koje je kao mandatna vlast imala s arapskim vlastodršcima; drugi put govorio sam o razlici u shvatanjima psihoanalize Frojda i Adlera. Sa šesnaest-sedamnaest godina! I drugi su, naravno, imali slične teme za referisanje. Nastojalo se da se harmonično obrade sva područja

koja su bila predviđena i da svako bude referent, a ne da bude samo nekoliko stalnih referenata; u *kvucama* gde je bilo vaspitača, oni su nastojali da nejasna pitanja razjasne, pa je tako zajednički stav bio rezultat zajedničkog mišljenja a ne nametnutog.

Da bi odgovorio ovom svom zadatku, svaki *ken* je imao biblioteku s knjigama koje bi rado posedovale mnoge današnje biblioteke (npr. kompletna izdanja "Nolita").

Kvuca je predstavljala takav kolektiv kakav se retko gde danas može sresti. Pripadnici *kvuce* nisu imali "svog" novca; postojao je blagajnik kome se predavao sav novac, džeparac ili novac zarađen ili dobijen na neki drugi način. Blagajnik se brinuo o svim troškovima grupe van škole i kuće (za izlete, za sladoled, za ulaznice za bioskop, za pozorište; u Novom Sadu je pred rat pozorište bilo među omladinom veoma popularno, posebno oni komadi koji su imali socijalnu sadržinu). *Hašomer hacair* u Novom Sadu, kao i u većini drugih mesta u Jugoslaviji, bio je sastavljen pretežno od srednjoškolske omladine srednjeg ili imućnog materijalnog stanja, tako da je džeparca uvek bilo i nikada se nije desilo da bilo ko sa nekom motivacijom pokuša da zadrži neki dinar za sebe - tako nešto nije se moglo ni zamisliti jer bi to neminovno značilo izolaciju, bojkot i otpadanje od pokreta, od sredine.

S punih dvadeset ili dvadset dve godine, odnosno sa završenom srednjom školom, dolazila je *hahšara* (priprema), odlazak na poljoprivredna imanja ili izučavanje pogodnih zanata. Takvo jedno poljoprivredno dobro bilo je imanje Golenić, kraj Podravske Slatine, gde su se nalazili pripadnici pokreta iz cele Jugoslavije, a jedna *hahšara* za izučavanje zanata bila je u Novom Sadu. Tokom takvog izučavanja poljoprivrede ili zanata živelo se i učilo u kolektivu kibučkog tipa dve do tri godine, dok se određeni manuelni rad nije izučio i nije stvorena mogućnost da se ode u Erec Jisrael, u Palestinu, radi stvaranja novih kibuca na neplodnoj, močvarnoj ili pustinjskoj zemlji.

Treba još jednom navesti da *hahšara* nije bila samo škola za učenje poljoprivrede ili zanata u užem smislu, nego istovremeno i škola gde se učilo kolektivnom životu u komuni u najbukvalnijem smislu reči. Tamo lične svojine, kao u kibucu, nije bilo, izuzev predmeta za ličnu upotrebu ili onih koji su služili za ličnu higijenu. Sve ostalo bilo je zajedničko; plate nije bilo već se sva zarada predavala blagajniku a svako je, prema dogovoru, dobijao koliko mu treba, u granicama mogućnosti kolektiva.

Pripadnici *Hašomer haacira*, *šomeri* (stražari) strogo su se držali "zakona" svog pokreta, koji ništa nije naređivao, zabranjivao, kažnjivao - jer se poštovanje tih zakona smatralo prirodnim i otuda jedino mogućim. Ti "zakoni" glase (komentari su delimični izvodi iz već pomenutog "Vodiča"):

1. *Šomer* voli istinu i verno je čuva

(U životnoj borbi odraslih ima mnogo konvencionalnosti, neiskrenosti, neistine. *Šomer* neće da laže ni sebe ni druge. *Šomero*va reč je sveta, on je istinoljubiv prema svima)

2. *Šomer* je pionir svog naroda, jezika, domovine

(*Šomer* je pionir obnove jevrejstva, utire put narodu. Svuda gde treba da se preduzme nešto za obnovu jevrejskog naroda, ivrita, Erec Jisraela)

3. *Šomer* je aktivan, radan i ume da živi od rada svojih ruku

(*Šomer* se od prvog dana sprema za rad i teži da postane veran sin jevrejskog radnog naroda)

4. *Šomer* se delom bori za život pravde, bratstva i slobode u ljudskom društvu

(*Šomeri* (*šomrim*) su braća jedan drugom i svakom čoveku. *Šomer* ne poznaje lažne autoritete, u njegovom krugu vlada sloboda mišljenja i rada)

5. *Šomer* rado pomaže i čini usluge

(Nema zajednice bez uzajamne pomoći, a za obnovu jevrejstva treba silnih snaga i uzajmne pomoći i spreman je da priskoči u pomoć gdegod zatreba)

6. *Šomer* je veran *šomerskoj* zajednici i poslušan njenim vođama

(Bez vernosti zajednici ona ne može da uspeva i da vrši svoje zadatke. *Šomer* hoće da bude disciplinovan ne zato što mora, već zato što hoće. Ta disciplina nije slepa, on sluša i nastoji da razume)

7. *Šomer* voli prirodu, poznaje je i ume da živi u njoj

(Jevreji su dugo bili zatvoreni u getu. Obnova jevrejstva znači i povratak prirodi, polju, njivi, bašti, šumi. *Šomer* ne prolazi slepo kroz prirodu. Što ne poznajemo ne možemo ni ljubiti, što ne ljubimo ne možemo ni poznavati)

8. *Šomer* je hrabar, vedar i svež

(Obnova jevrejstva traži hrabrost, prirodnost, dobru volju, vedrinu i svežinu. Neće se stideti da zatraži pomoć od svojih drugova. Svež u svakoj zgodi, *vedar i u najgorem času, hrabar celog života*)

9. Šomer je jake volje i usavršava se duševno i telesno (*Šomerova* vera je čvrsta. On hoće da ostvari ideal jevrejske obnove i zato bez zastoja radi na svom sveukupnom usavršavanju)

10. Šomer je čist u mislima, rečima i delima (Jevrejski narod treba zdrav naraštaj, teški pionirski rad u Erec Jisraelu moći će pobjednički da izdrže samo oni koji se u mladosti potpuno klone alkohola, duvana, kocke, polne nečistoće /u *kenu* se pevala i pesma: "*šomer* ne pije, ne puši/ *šomer* ne ide u lokal/ *šomer* čuva svoj moral..."/)

Međutim život u *kenu* nije se sastojao samo od intelektualnog rada, šetanja, izleta. Nikako se nije sastojao samo od toga. Svako je znao niz pesama na ivritu, pa se svako popodne, večer, kada nas je najviše bilo prisutno, sve orilo od pesme, muzike, i naročito zvuka harmonike. Pripremljena je bila i tehnički jednostavno štampana pesmarica. Pogotovo je na izletima bilo živo, na logorovanjima, oko logorske varte. Mladost je i u *kenu* bila mladost. Bilo je *zugoť* (parova) koji su se završavali brakom, a bilo je i neuzvrćenih ljubavi. Kao i drugde. U poslednjim godinama pred rat, veoma se insistiralo na gimnastičkim vežbama u sportskom društvu *Makabi*, kada su za ovu svrhu bile obezbeđene prostorije, ili se insistiralo na atletici, na igralištu *Makabija* (današnji stadion "Vojvodine"). Bili su popularni i drugi sportovi, npr. stoni tenis.

Životni vek *Hašomer hacaira* u Jugoslaviji bio je kratak, jedva desetak godina. Ni u Novom Sadu nije bilo drugačije. Deportacijom Jevreja nestali su i pripadnici *Hašomer hacaira*. U nekim sredinama, kao u Hrvatskoj, rad je zamro još pre nego što je počelo masovno deportovanje Jevreja i njihovo istrebljenje.

Za ovo kratko vreme koliko je postojao *Hašomer hacair* je dao mnogo. Dao je, pored mnogo čega drugog jezgro za osnivanje dva kibuca u Izraelu. Iz njegovih redova su izrasli budući Narodni heroji Jugoslavije i budući visoki vojni i građanski rukovodioci Jugoslavije i Izraela. Iako su to sve bila, tako reći, deca, iako nisu bili pripremljeni za dane koji su nastupili, ponašali su se kao zreli ljudi. I u takvim iskušenjima kao što je bio rat, znali su svoje mesto. Činjenica je da pripadnici pokreta nikada nisu izneverili ideje, principe *Hašomer hacaira*. Nisu osramotili ni svoje ime, ni ime pokreta kome su pripadali, pa su se na svojevrstan način odužili pokretu za ono što su od njega dobili. A dobili su mnogo, veoma mnogo.

BELEŠKE

1. *Hašomer hacair*, Biblioteka *Hanoar*. Zagreb, 1932 (5692) Publikacija je - verovatno ne pukim slučajem - ukoričena u izrazito crveni kartonski omot i otuda se u običnom, svakodnevnom govoru *Hašomer hacaira* i zvala "Crveni vodič".

2. "Neka sećanja na *Hašomer hacair* prvih meseci okupacije u Novom Sadu", *Zbornik jevrejskog istorijskog muzeja*. br. 3. Beograd. 1975.

3. Romano J.. "Jevreji zdravstveni radnici Jugoslavije 1941-1945. Žrtve fašističkog terora i učesnici u narodnooslobodilačkom ratu". *Zbornik jevrejskog istorijskog muzeja*. br. 2. Beograd. 1973.

4. Borochow B.. *Klasse und Nation*. Berlin. 1932.

5. Milin V.. *Pap Pal elet utja*. Forum. Novi Sad. 1969

6. Ibid

Andreja Preger, Mirko Davičo, Lujo Davičo